

2) в киберпанке наблюдается значительное расширение проблематического и поэтологического уровней негативной утопии, что выводит развитие жанра на качественно новый этап существования;

3) в ближайшие десятилетия продолжится преобладание негативных утопий в общем потоке утопической литературы.

В дальнейшем планы автора статьи входит исследование других жанровых разновидностей современной антиутопии.

Список использованных источников

1. Гибсон У. Нейромантик / У. Гибсон [пер. с англ. Е. Летова, М. Пчелинцева] – М.: Аст; СПб.: Terra Fantastica, 2000. – 317 с.
2. Павлова О. Метаморфозы литературной утопии: теоретический аспект / О. Павлова. – Волгоград, 2004. – 390 с.
3. Чаликова В. Утопия и свобода / В. Чаликова. – М.: В.-Вимо, 1994. – 184 с.
4. Шацкий Е. Утопия и традиция / Е. Шацкий. – М.: Прогресс, 1990. – 456 с.
5. Britannica настольная энциклопедия: В 2-х т. / [Encyclopedia Britannica Inc.] – М.: АСТ-АСТРЕЛЬ, 2006. – Т. 1. – 1158 с.

Summary. Considering the processes of formation and development in the twentieth century the genre of negative utopia, the author of the article emphasizes on transformation of the problem and the poetics of the antiutopia novel. On the example of the writer of the second half of the twentieth century (W. Gibson), the new trends have been analyzed in the development of the genre in comparison with the classic dystopia (Zamyatin, Huxley, Orwell).

Key words: a positive utopia, a negative utopia, poetics of the novel, antiutopia, dystopia, a cyberspace, a virtual reality.

УДК 811(477=14):81'06(045)

Ю.В. Жарікова

СТАТУС РУМЕЙСЬКОЇ МОВИ

У статті наводяться причини та наслідки переселення румей та урумів з Криму до Надазов'я у XVIII ст., а також пояснюється походження їхніх етнонімів. Окреслюється сучасний стан розвитку мовного різновиду, яким розмовляють сучасні румей і аргументуються переваги надання йому статусу мови згідно з основними положеннями Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин.

Ключові слова: мова та діалект, румейська мова, Європейська Хартія регіональних мов або мов меншин.

Румейська мова – це мова греків-румей, які поселилися на південному сході України у другій половині XVIII ст. Згідно з Кючук-Кайнарджийським мирним договором, яким закінчилася чергова війна між Російською та Османською імперіями, турки були змушені залишити Кримський півострів, де вони панували майже три століття, а окуповане російськими військами Кримське ханство було визнане незалежним від обох держав. На початку 1779 року Катерина II прийняла рішення про виселення з Криму кримських християн для того, щоб економічно послабити Кримське ханство, лишивши його значної частини ремісницького та землеробського населення, яке ще й мало послужитися колонізації завойованого Росією Північного Надазов'я, звільнивши кращі землі півострова для царської казни. Судячи з пільг, яких вимагали собі від російського уряду переселенці, переселення не було добровільним [12, 87-89]. Цю акцію, при проведенні якої половина переселенців загинула в дорозі, здійснив полководець О.В. Суворов [3, 283-285]. Грекомовні румей та тюркомовні уруми, яких вийшло з Криму близько 18 тисяч осіб, поселилися між річками Берда й Мокрі Яли на заході та Кальміусом на сході. Заснованим тут селищам переселенці давали імена залишених ними в Криму рідних сіл. Урумами були засновані села Бешево, Богатир, Камар, Карань, Керменчік, Старий Крим, Ласпа, Мангуш та Улаккли. Румей заснували села Каракуба, Константинополь, Сартана, Стила, Урзуф, Чердакли, Чермалик, Мала Янісоль та Ялта. Велику Єнісоль заселили румей та уруми. На наш погляд, слід детальніше

зупинитись на питанні про етноніми *урум* та *румей*. Етнос маріупольських греків поділяється на грекомовних румеїв та тюркомовних урумів. В.А. Бушаков доводить, що походження етноніма *румей* пов'язане зі Східною Римською імперією, адже Крим входив до її складу. Він акцентує увагу на тому, що “термін *ромей* був не стільки етнічним, скільки конфесійно-політичним, позначаючи християн, підданих християнської імперії” [2, 16-17].

Щодо етноніма *урум* І.С. Пономарьова висловлює такі припущення: “походження його пов'язане з терміном *рум*, який впровадили турки-мусульмани (сельджуки) для позначення жителів Османської імперії, які сповідували православ'я і спілкувалися грецькою мовою. Греки, які розмовляли тюркською мовою, набули екзоетноніма *уруми*” [11, 14]. О.М. Гаркавець теж наголошує на тому, що “самоназви *румей* і *урум* мають спільне походження – від назви Візантії як нового Риму й столиці Східно-Римської імперії *Ρώμη* – Рим. У побуті, а в 20-і роки також і офіційно, українською й російською мовами румеїв називають *греко-еллінами* або *еллінами*, а урумів *греко-татарами*. В обох випадках підкреслюється, що перші розмовляють грецькою мовою й тому є власне греками, а другі розмовляють мовою, близькою до кримськотатарської, й не є власне греками” [4, 6-7].

Метою статті є окреслення сучасного стану розвитку румейської мови та визначення її статусу в українському мовознавстві.

Дослідники, які вивчають сучасний стан румейської мови, наголошують на тому, що за кілька століть або, навіть, десятиліть вона може стати мертвою. Останнім часом йде інтенсивний процес мовної асиміляції румеїв. Рідною мовою володіє здебільшого старше покоління віком від 50 років. Молодь переважно користується російською мовою в усіх сферах життєдіяльності. Саме тому необхідно застосовувати заходи щодо збереження румейської мови. Нині склалася парадоксальна ситуація: з одного боку, пошавився інтерес самих носіїв мови до її вивчення, підвищилася національна самосвідомість, а з іншого – спостерігається лінгвістична та навчально-методична незабезпеченість.

Румейську мову, на наш погляд, слід віднести до грецької групи індоєвропейської сім'ї мов. Існують різні точки зору щодо її статусу. Ряд дослідників (К.Ф. Журавльова, І.І. Соколов, Д.С. Спірідонов т. ін.) вважають її діалектом новогрецької мови, але, з іншого боку, А.О. Білецький, Т.М. Чернишова, а також дослідники з Санкт-Петербурзького університету на чолі з М.Л. Кісілієром виокремлюють румейську як самостійну мову. Т.М. Чернишова зауважувала, що “кримськорумейські наріччя нині настільки відрізняються від будь-якого з новогрецьких діалектів і мають так багато особливостей у лексиці та граматичній будові мови, що їх вже не можна називати діалектом румейської мови, а слід вважати самостійною мовою, найближчим родичем новогрецької мови” [1, 77].

В. Маньчак справедливо вказує на те, що досі не існує об'єктивного критерію, який би дозволив відокремлювати діалект від мови. Займаючись питаннями етногенезу протягом багатьох років, він дійшов висновку, що найповільніше у мові розвиваються не фонетика та флексія, як вважають багато лінгвістів, а саме лексика [9, 144]. З огляду на те, що 20 % лексики румейської мови складають тюркізми та 15 % є запозиченнями зі слов'янських мов, згідно з дослідженнями Є.І. Царенка [14, 130-133], очевидно, наскільки румейська мова різниться від новогрецької саме у лексичному складі. Це дозволяє припустити, що румейська є найближчим родичем грецької мови і, знов наголосимо, відноситься до грецької групи індоєвропейської сім'ї мов.

Загальновідомо, що мова маріупольських греків неоднорідна. Кожне наріччя має свої особливості, здебільшого, у фонетиці, а також різниться у лексичному складі та у деяких морфологічних формах. Дослідниками було запропоновано декілька класифікацій діалектів румейської мови, але загальноприйнятою залишається класифікація І.І. Соколова та Д.С. Спірідонова, які виокремили п'ять діалектних груп. Наведемо її:

1. Урзуф – Ялта – урзуф-ялтинський діалект.
2. Великий Янісоль – Стила – Константинопіль – великоянісольський діалект.
3. Нова Каракуба – Велика та Стара Каракуба – Бугас – новокаракубський діалект.
4. Сартана – Чермалик – Македонівка – сартанський діалект.
5. Мала Янісоль – Ново-Янісоль – Чердаклі – малоянісольський діалект [1, 76-77].

З огляду на те, що виокремлення будь-якої самостійної мови вимагає визначення мови-еталону, тобто який саме варіант мови є літературним, а який слід вважати її діалектом, пропонуємо за мову-еталон взяти сартанську групу. Наведемо декілька аргументів: по-перше, селище Сартана є найбільшим за кількістю жителів центром компактного проживання румеїв; по-друге, загальноприйнятою мовою румейських письменників став саме сартанський діалект. Більшість з них були його мешканцями – Л.Н. Кір'яков, А.А. Шапурма, Е.В. Хаджинов, А.Я. Балджи т. ін.; по-третє, у селищі функціонує грецький театр під керівництвом М.Г. Гайтан (всі вистави ставляться виключно румейською мовою), у 1935 р. був створений грецький фольклорний ансамбль “Сартанские самоцветы”, який ставав лауреатом багатьох

конкурсів та фестивалів, відома в Україні та за кордоном співачка Т.А. Каца багато пісень співала румейською мовою. Отже, наведені аргументи дають підставу стверджувати, що саме селище Саргана є потужним центром розвитку румейської мови та культури і саме сартанський діалект слід вважати літературним варіантом румейської мови.

Крім того, В.В. Харабет у своїй післямові до “Російсько-румейсько-новогрецького словника” Л.Н. Кір’якова слушно зауважує, що “поява, відродження та розвиток грецької літератури поставили перед її представниками проблему загальної мови та письма. Як засвідчили час та природний хід подій у культурному житті маріупольських греків, проблема мови та письма знайшла своє вирішення у творчому співіснуванні у літературі місцевих діалектів. Найбільш розповсюдженою літературною мовою стає сартанський діалект (сартаньютку), який найповніше представлений у поезії” [13, 321].

Було доведено, що в основі формування румейської мови була середньогрецька мова, яка склалась у Візантійську добу. Наявність у мові реліктів давньогрецьких діалектів пояснюється відірваністю кримських еллінофонів від основного етнічного масиву грекомовного населення, тобто це явище було обумовлене острівним розвитком мови у середньовічній Тавриці, а також після переселення у Надазов’я [1, 77]. Прихильники “діалектної” версії походження румейської мови всі її наріччя відносять до понтійського діалекту або до одного з північногрецьких діалектів. Але М.Л. Кісілієр у своїй статті “Про походження румейської мови” спростовує цю версію, навівши багато розбіжностей у фонетиці, морфології та синтаксисі [7, 156 – 164].

Слід погодитись з думкою про те, що основою формування румейської мови була середньогрецька мова, але потім вона зазнала значного впливу з боку тюркських мов у кримський період, а також запозичила багато елементів (у лексиці та фразеології) з російської та української мов у надазовський період. І.А. Корелов стверджує, що “в результаті схрещення мов можуть виникати й треті мови, які відрізняються від схрещуваних і можуть мати ті або інші особливості, у тому числі – структурні, які відсутні у мовах, що перетинаються” [8, 142]. Саме такий випадок маємо з румейською мовою.

Дослідники з Санкт-Петербурзького університету, які упродовж кількох років досліджували стан румейської мови у грецьких селищах, з’ясували, що самі румеї сприймають свою мову як “ту, що має низький статус у порівнянні з російською та новогрецькою. Румейська часто описується носіями мови як “поганий” варіант літературної мови” [6, 112]. Під літературною вони розуміють новогрецьку мову. Очевидно, що така оцінка носіями мови не дасть можливості її розвитку та збереженню. Дивним є те, що самі румеї прикладають багато зусиль для збереження своєї культури та традицій, а ось мова, яка є головним ідентифікатором самобутності народу, нехтується. Слід пам’ятати що “мова – то серце народу: гине мова – гине народ” [10, 43]. Ще у 1990-х р.р. Л.Д. Якубова наголошувала на тому, що “мова приазовських греків, як і будь-яка інша, була неповторним явищем загальнолюдської культури. Вона пройшла довгий, тернистий шлях разом із своїм носієм і відображала його складну й цікаву минувщину. На жаль, небагато людей, і особливо тих, що мали реальний вплив на її подальшу долю, розуміли це” [15, 90-91].

Отже, необхідність визначення статусу румейської мови в українському мовознавстві є очевидною. На сьогодні, статус саме мови давав би їй багато переваг. Європейська Хартія, прийнята Радою Європи 5 листопада 1992 р., є юридичним інструментом, створеним для захисту й підтримки регіональних або міноритарних мов. Деякими з основних принципів дії цієї Хартії є наступні: а) передбачення належних форм і засобів викладання і вивчення мов меншин на всіх відповідних рівнях; б) сприяння здійсненню наукових досліджень в галузі регіональних мов або мов меншин в університетах та аналогічних установах; в) передбачення в рамках системи початкової освіти викладання відповідних мов меншин як складову частину учбової програми, а також забезпечення можливості вивчення цих мов як окремих дисциплін університетської або іншої вищої освіти; г) у разі необхідності створювати і розвивати та фінансувати перекладацькі та термінологічні дослідницькі структури т. ін. [5]. Отже, виконання хоча б цих вимог уможливило б “виживання” румейської мови серед значної кількості мов, що використовуються у Надазов’ї. Позитивною стороною Хартії є зростання культурної активності носіїв міноритарних мов. Вона пробуджує інтерес до мови, літератури, історії в середовищі самих меншин. Розвивається їхня самосвідомість, а це важлива передумова виживання міноритарної мови. Важливо підкреслити, що румейська має претендувати саме на статус мови, а не діалекту, оскільки діалекти не є об’єктом захисту Хартії, статус регіональної мови виявляється значно вигіднішим.

Список використаних джерел

1. Араджиони М.А. Греки Крыма и Приазовья: история изучения и историография этнической истории и культуры (80-е гг. XVIII в. – 90-е гг. XX в.) / М.А. Араджиони. – Симферополь : Издательский Дом “Амена”, 1999. – 132 с.

2. Бушаков В.А. Етноніми, похідні від назв держав (до семантичної типології етнонімів) / В.А. Бушаков // Сходознавство. – 2010. – № 49-50. – С. 11-24.
3. Возгрин В.Е. Исторические судьбы крымских татар / В.Е. Возгрин. – М. : Мысль, 1992. – 446 с.
4. Гаркавец О. Уруми Надазов'я: історія, мова, казки, пісні, загадки, прислів'я, писемні пам'ятки / О. Гаркавец. – Алма-Ата: Український культурний центр, 1999. – 624 с.
5. Європейська Хартія регіональних мов або мов меншин: Страсбург, 5 листопада 1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_014
6. Кисилиер М. Лингвистическая и этнокультурная ситуация в греческих сёлах Приазовья / М. Кисилиер, Ф. Елоева, Е. Перехвальская и др. – Санкт-Петербург: Алетейя, 2009. – 443 с.
7. Кисилиер М.Л. О происхождении румейского языка / М.Л. Кисилиер // Индоевропейское языкознание и классическая филология: материалы чтений, посвященных памяти профессора И.М. Тронского. – СПб, 2006. – С. 156-164.
8. Корелов И.А. Теория языковых контактов (на материале исследования процесса формирования и эволюции базисных уровней структуры языка урумов Закавказья) / И.А. Корелов // Греки Украины: История и современность. – Донецк, 1991. – С. 136-146.
9. Маньчак В. О балто-славянских отношениях / В. Маньчак // Балто-славянские исследования. – М.: Наука. – 1987. – С. 142-147.
10. Огієнко І. Історія української літературної мови / Упоряд., авт. передмови і коментарів М.С. Тимошик. – [2-е вид., випр.]. – К.: Наша культура і наука, 2004. – 436 с.
11. Пономарьова І.С. Грки Приазов'я: етнонаціональні процеси в аспекті трансформації традиційної культури : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня доктора істор. наук : спец. 07.00.05 “Етнологія” / І.І. Пономарьова. – К., 2007. – 32 с.
12. Секиринский С.А. Из этнической истории Крыма и Северной Таврии (вторая половина XVIII – начало XX в.) // С.А. Секиринский. – 1988. – № 4. – С. 87-97.
13. Харабет В.В. Послесловие к словарю “Введение в историю языка мариупольских греков” / В.В. Харабет // Русско-румейско-новогреческий словарь. – 1999. – С. 319-322.
14. Царенко Е.И. Румейско-тюрско-восточнославянское лексическое взаимодействие в условиях Донбасса / Е.И. Царенко // Греки Украины: История и современность. – Донецк, 1991. – С. 128-135.
15. Якубова Л. Еллінізація приазовських греків (середина 20-х – 30-ті роки) – мовно-культурний аспект / Л. Якубова // Записки Історико-філологічного Товариства Андрія Білецького. – 1998. – № 2. – С. 87-95.

In the article the reasons and consequences of the migration of Rumei and Urum to Azov region in the XVIII century are presented and the origin of their ethnonyms is explained. The current state of development of linguistic variety spoken by Rumei is pointed. The advantages of upgrading it to language according to main principles of the European Charter for Regional or Minority Languages are argued.

Keywords: language and dialect, the Rumeic language, the European Charter for Regional or Minority Languages.

УДК 811.161.2+81'373

В. Л. Іващенко

ТИПОЛОГІЗАЦІЯ ЕНАНТІОСЕМІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ ЗА КРИТЕРІЯМИ “ПРИЧИНА – НАСЛІДОК”, “ДІАХРОНІЯ – СИНХРОНІЯ”, “РІВЕНЬ МОВИ”

У статті розроблено й описано типологічні різновиди енантіосемії в українській мові за критеріями “причина – наслідок”, “діахронія – синхронія”, “рівень мови”. Зазначено типологічні різновиди енантіосемії, які вимагають свого подальшого дослідження.

Ключові слова: енантіосемія, типологізація, типологічний різновид енантіосемії.

Енантіосемія – доволі неоднорідне явище, різноаспектність і багатогранність якого пояснює той факт, що в мовознавстві існує чимало праць, у яких у той чи той спосіб описано окремі різновиди енантіосемії (енантіонімії) як лінгвістичної універсалії, зокрема це праці В. І. Шерця,